

Fig. 1. Rinkenæs. Ydre, set fra sydvest.

E. M. 1959

RINKENÆS KIRKE

LUNDTOFT-VIS HERREDER

Kirken har rimeligvis været viet *S. Laurentius*, efter hvem kirken endnu kaldtes 1781¹, og hvis billede fandtes i kirkens segl (sml. alterkalk p. 1938). I *cathedraticum*afgift betalte den 12 skilling lybsk (sml. p. 1718). Efter reformationen formede dens tilhørsforhold sig som Uges (p. 1845).

1643 hærgedes kirken af svenskerne² (sml. †tinkalke p. 1939).

Ifølge et *sagn*³ skal bygningen være indviet som kapel for *S. Laurentius* 10. aug. 1158, efter at en from enke havde skænket jord til grunden og bønderne kørt marksten sammen og opført bygningen heraf. — Vedr. et *sagn* om klokken, se p. 1944.

Rinkenæs nye kirke, »Korskirken«, er opført 1928—32 ved arkitekt H. Lønborg Jensen og indviet 4. sept. 1932. Et korbuekrucifiks (p. 1941) er overflyttet hertil fra den gamle kirke.

Kirken ligger nordvestligt i sognet, på kanten af et bakkedrag og cirka to kilometer fra Rinkenæs by. Kirkegården har mod vejen i øst et dige af rå og kløvet kamp, til de andre sider lave jord- og stendiger fra 1885⁴ med bevoksning eller kun bevoksning. I sydøst er der en muret portal fra 1807⁵ (årstallet i jernankre), svarende til Felsted, men noget enklere (p. 1870); port og låge er fladbuede og på ydersiden adskilt og flankeret af småpilastre. En fodgængerlåge i nordøst har jerngitterfløj mellem granitstolper. En vestre port er omtalt 1708 og 1736⁶. En †*Kirkerist* nævnes 1842⁵.

Et fritstående †*klokkehus* af eg, nær sydporten omtales første gang 1702⁶,

og derefter adskillige gange i forbindelse med reparationer, således 1763⁵ og 1858⁷ da henholdsvis bræddbeklædning og tag fornyedes. Nedrivningen, der var på tale 1872, kan først være sket efter 1880⁴, og det er muligt, at den endelige ødelæggelse skyldes en storm 1884.

En fritstående *†klokestabel*, som inden 1885⁸ afløste klokkehuset, blev senere erstattet af en tagrytter (sml. nedenfor).

Kirken består af kor og skib fra romansk tid samt et våbenhus i syd fra 1500'ernes første halvdel.

De romanske afsnit, som er stærkt præget af store murstensreparationer, er opført af *rå* og *kløvet kamp*, uden sokkel. Kor og skib har ens høje murkroner, men murenes højdemål tiltager lidt mod øst på grund af terrænnets fald (ca. 4,6—4,8 m målt ved skibets og korets sydøsthjørne). Et tilmuret, romansk vindue ses i korets øst- og nordmur; det østre er af *rå kamp*, og det samme gælder vistnok flere af de andre; det måler udvendig ca. 140×90 cm og det nordre ca. 130×75 cm. I skibets nordmur spores der udvendig tre vinduer med ensartede mål, ca. 145×90 cm, og placeret 80—95 cm under murkronen; den indbyrdes placering gør det lidet sandsynligt, at alle tre vinduer kan være jævngamle med muren, men spørgsmålet lader sig ikke løse uden udhugning. I sydmuren er der kun bevaret eet vindue; det er 85 cm bredt og anbragt midt over syddøren. Denne dørs retkantede lysning (208×125 cm) er sat af fire veltilhugne kvadre, to karmsten, en tærskelsten og en overligger; de smige inderkarme er overdækket med en rundbue. Kvadrene fra den ødelagte, men sikkert tilsvarende norddør er genanvendt i den fornyede vestgavl. — Den eneste bevarede taggavl er korets østre.

Tilføjelser og ændringer. *Våbenhuset* foran skibets syddør, opført af munkesten i munkeskifte, er trods de relativt spinkle mure formentlig rejst i 1500'ernes 1. halvdel. Taggavlen har tre højblændinger og fem kamtakker med savskifte og bryn. Døren er fladbuet under uregelmæssigt rundbuet spejl, vinduerne er nyere, muligvis fra 1859, da våbenhuset istandsattes⁷. En 1952 nedrevet *†tagrytter* var muligvis opsat 1888⁴, dog senest 1910 (sml. *†klokestabel*).

I middelalderen og muligvis ret tidligt blev koret og antagelig tillige skibet hærget af en *brand*, hvis synlige spor nu er begrænset til de ildskørnede kampesten i korets østre taggavl. De omfattende murreparationer med munkesten på korets og skibets nordøsthjørner samt korets to svære støttepiller er formentlig en følge af branden, og dette gælder i hvert fald de nuværende tagværker, hvis stejle rejsning har medført en forhøjelse af taggavlene, som nu kun ses på østgavlen, hvor materialet er gule munkesten. Da den omfattende istandsættelse var færdig, stod kor og skib med bræddeløfter på bjælkernes overside; over korets nordre halvdel ligger der endnu på plads seks 38—40 cm brede, 4 cm tykke egebrædder med skarprygget fjer og not. Nogle lidt smallere egebrædder

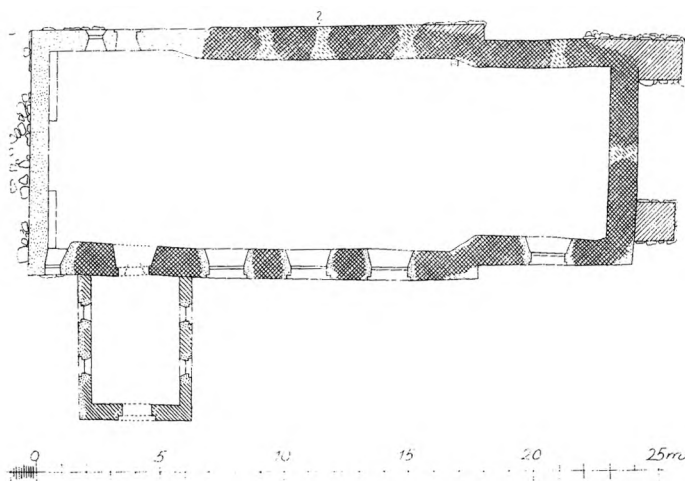

Fig. 2. Rinkenæs. Plan 1:300. Målt af El. M. 1956.

af tilsvarende tykkelse, over skibets bjælker, er samlet med bred og tynd, løs fjer. Hverken loftsbrædder eller bjælker har været behandlet med farve.

Triumfmuren med tilhørende taggavl er fjernet i forbindelse med en istandsættelse 1801, for at skaffe plads til ekstra stolestader⁹. 1839⁵ (jernankre) blev skibets vestgavl og et stykke af nordmuren omsat i små, gule mursten og i ringere tykkelse end forhen; man må formode, at de murede bænke langs vestvæggen er rester af den romanske mur. Omkring 1900 blev gavlen beklædt med blikplader, som fjernedes 1952 i forbindelse med opsætning af en klokkeboom.

Tagværkerne over kor og skib er middelalderlige, af eg. Typemæssigt tilhører spærfagene med de lange, skrå spærstivere og de to hanebåndslag tiden o. 1200—50, men tømmerets dimensioner og behugning samt selve rejsningen viser, at tagværkerne er opsat på et senere tidspunkt (sml. branden p. 1936).

Kirken står hvidkalket med rødt tegltag; 1691 omtales tegltaget i sydvest¹⁰, 1707, 1710 og 1714⁶ spån i nord, nordøst og syd¹¹. Bortset fra det øverste, retkantede pulpiturvindue i syd er alle andre vinduer i kor og skib fladbuede og falsede, med træammer og blysprosser, der formentlig hidrører fra en istandsættelse, som blev forberedt i 1860—70'erne⁴, men vistnok først gennemført 1880 (sml. vindfløj). Gulvene er dels af firkantede, sorte og ottekantede, gule fliser, dels af gule mursten, fra forrige århundrede. Det gråmalede bræddeloft på bjælkernes underside er muligvis fra 1801, da triumfmuren fjernedes⁹.

Solur, af rød kalksten, med romertal på sort baggrund og gul sol; utydelig indskrift og årstal, antagelig fra 1758, da kirken betalte for en solskive af sten⁶.

Vejrhane af kobber og med årstallet 1880; over våbenhuset.

†*Kalkmalerier*. En sort baggrund for altertavlen, omgivet af en malet murstensramme og akantusranker, formentlig samtidig med altertavlen, er overhvidtet efter 1927.

INVENTAR

Kirkens tidligere ret rige inventar er i nogen grad blevet splittet. Flere ting er havnet på museer (dele fra den gotiske tavle, en sidealtertavle, monstransskab og fontekumme), og korbuekrucifikset er overflyttet til Rinkenæs nye kirke. Af middelalderligt findes i kirken nu kun de to senromanske klokker og figurerne fra den sønderlemmede, gotiske altertavle. Renæssaneeprædikestolen og barokpulpiturene har undergået store forandringer i begyndelsen af forrige århundrede i forbindelse med anskaffelsen af stoleværket og døbefonten.

Nygotisk *alterbord* og *-tavle* fra 1875¹², af fyr, med samtidigt maleri, Kristus på korset i landskab, signeret H. E. 74.

†*Alterklæde* var 1782 rødt med hvide uld »tresser«¹³.

Den forrige (f) *højaltertavle*, fra sidste halvdel af 1400'rne sønderdeltes 1875; den 2 m lange *predella findes nu i Flensborg bymuseum (nr. 4190), to helgenfigurer, Laurentius og Antonius, er opstillet på søjler flankerende alteret, en ligur af Maria med barnet er anbragt på muren ved fonten, de 12 apostelfigurer på pulpituret, og endelig er en stump af den kronende korsblomstfrise genanvendt til en lysehylde (p. 1939). De tre førstnævnte, 115—118 cm høje figurer (fig. 5—7) fra samme værksted som Nustrup sidealtertavle (Haderslev amt p. 658), har haft plads i midtskabet, mens de ca. 47 cm høje apostelfigurer (fig. 4) (til dels efter samme forlæg som Varnæs p. 1898) stod i to rækker over hinanden i fløjene. Halvdelen af figurerne har mistet deres attributter, (oftest erstattet af en stang); de fleste bærer desuden en bog; identificeres kan: Paulus, med sværd, Peder, med nøglen, Johannes, med kalk, Jakob major, iført sko og hat og med rosenkrans (staven erstattet af økse), Matthias, med økse, samt den skæggløse, diakonklædte Jakob minor. Staffering fra 1922. *Predellaen har nu hvidmalet, plattysk indskrift med nadverordene på sort bund samt malede, brogede frugt-bundter og diamantbosser. Et ret ringe *nadvermaleri*, olie på lærred, bærer indskriften: »Zur Ehre Gottes und der Kirchen zum Zierde hat Hans Gregort Petersen Küster dieses Verehret Anno 1698«. På skibets nordvæg.

Fra en †*sidealtertavle* stammer en stærkt medtaget *hest fra en S. Jørgensgruppe, fra sidste halvdel af 1400'rne. Hesten, der er af type som Nordhackstedt, Kr. Flensburg¹⁴, er ca. 40 cm høj over det bevarede højre forben; størsteparten af bagbenene, halen samt mulen mangler. Den har bloksadel med tap til fastgørelse af rytteren. Farverne afrenset. I Sønderborg museum, nr. 696.

Altersølv. Kalk (fig. 9) o. 1500, svarende til Quern, Kr. Flensburg. På foden en graveret Laurentiusfigur samt et pånitted, støbt krucifiks. Skaftet er smykket med minuskler, over knoppen: »ihesvs«, under: »s. maria«; den omvendt anbragte knop har varierede blade med stavværksagtige monstre, samt rudebosser med en blanding af majuskler og minuskler: »i [h] e S u S«, på blå emaillebund; 18 cm høj. Samtidig *disk* med firpasformet, konkavt bundfelt, fiskeblærer

Fig. 3. Rinkenæs. Indre, set mod øst.

N. E. 1956

i hjørnerne; på randen indvielseskors. 14,5 cm i tv. 1643—44 mistede kirken to gange en *†tinkalk*, der brugtes i stedet for den ovennævnte sølvkalk, som præsten havde skjult². En forgyldt *†sølvkalk*, nævnt som ny i inventariet 1744¹⁰, vejede 25 $\frac{3}{4}$ lod; den fandtes endnu 1861¹⁵. *Sygekalk* og *-disk*⁵ af plet.

Alterstager, sengotiske, omlavet 1766 for 12 rdl. 4 sk.⁵. Svært cylinderskaft med tre skarpe ringe samt hvælvet fod- og lyseskål, den første med tre, den anden med to flade rundstave; 32 cm høje. **Alterstager*, sengotiske, med een svær rundstav på cylinderskaftet og ens, hulstavprofileret fod- og lyseskål; ca. 28 cm høje. Overført til »Korskirken«.

Lysehylde med fire jernlysetorne og på forsiden prydet med et stykke af korsblomstfrisen fra *†højaltertavlen*; i korets sydøsthjørne.

Proeessionskrucifiks, fra slutningen af 1400'rne, fra samme værksted som og ganske svarende til Brede og Abild (Tønder amt p. 1492 og 1548). Figuren 50,5 cm høj; korset har hulede cirkelskiver langs kanterne og cirkelskiver for enderne; nederste del af stammen fornyet i ældre tid. 1952 fremdroges en staffering under tre farvelag. Figuren har grålig karnation, lændeklædet og torne-kronen forgyldt. Korset og korsarmsfelterne er blå med røde kanter, cirkelskiverne forgyldt. Herunder findes to ældre lag, yderst var karnationen rødlig med mange bloddråber, korset brunt og cirkelfelterne gråblåt marmorert; af den oprindelige staffering var næsten intet bevaret. Stod ifølge inventariet 1782¹³ på alteret; nu på skibets sydvæg.

Fig. 4. Rinkenæs. Apostle fra ðhøjaltertavle (p. 1938).

N. E. 1956

†*Messehagel*. En del af sognefolket anklagede 1729 præsten, Christopher Bruhn, for at have afhændet noget af den med guldgaloners besatte messehagel for en ringe pris og givet resten af den til sin kone, der brugte den til at udstaffere klæder med¹⁶.

Messeklokke (fig. 13), senromansk, slank, med profilring på slagkanten og på legemet to svage stave, der krydses af to lodrette; nyere hank. 20 cm i tv. og ligeså høj. Gammel vuggebom af to stykker træ samlet med jernbånd. I våbenhuset.

Alterskranke, rimeligvis fra 1875, hestekoformet, med træbalustre.

Døbefont (fig. 10) i empire, fra 1799¹⁷, nøje svarende til Kværns (p. 1956). Blåmalet med lidt gråt, kugle og kors forgyldt; på låget skimtes bronzering. 131 cm høj med låg. Stod ifølge stolestaderregistret 1714¹⁸ lige nord for alteret ved korets østvæg; nu i koret, syd for skorstenen. — **Foden* af en romansk døbefont, af granit, firkantet, arkadesmykket, med lille skaftvulst, solgtes 1907¹⁹ til Flensborg museum (nr. 5152). (Mackeprang: Døbefonte p. 306); »dåbsstenen«, dvs. kummen, var allerede solgt 1807⁵.

Dåbsfad af tin, fra slutningen af 1700'erne, men senere omlavet, 29,5 cm i tv., med graveret skriveskrift på randen: »Givet et Døbefad til Renkeniss Kirkes Daab 1833 af Frue A. C. Hostrup fød Thaysen, og Madam A. M. Thaysen fød Petersen«; herefter graveret en kande. Under bunden stemplet: Eph = Beni = R[eisz] Kiøbenhavn, for gørtleren Ephraim Benjamin Reisz (borgerskab

N. E. 1956

Fig. 5—7. Rinkenæs. Figurer fra $\dagger$ højaltertavle. 5. Antonius. 6. Maria. 7. Laurentius (p. 1938).

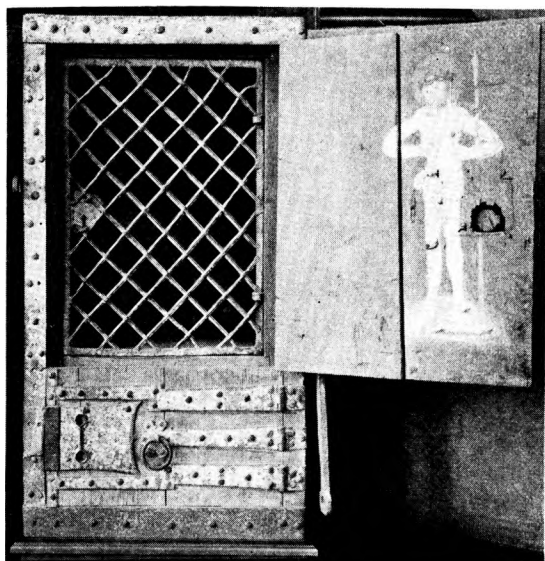
1780), over to ens stempler, fladbuget portal hvori justitia-engel, med årstallet »1824« og initialerne: I L B for Københavnergørtleren Johan Lorents Buntzen (borgerskab 1824), der rimeligvis har repareret fadet. Det forrige $\dagger$ dåbsfad var af messing¹³.

$\dagger$ Kristentøj, hvoraf der var tre slags, henholdsvis til 7, 5 og 3 mk., holdtes 1861 af præsten²⁰.

$\dagger$ Fontehimmel, fra 1626¹⁷, var 1908 meget forfalden⁴.

*Korbuekrucifiks af sengotisk type, men forskellige træk som brystkassens form og lændeklædets flagresnip tyder på, at det er en senere efterligning. Den 140 cm høje figur hænger i svagt buede arme, hovedet med den flettede tornekrone, de store, skrå øjne og de lidt stive lokker hælder let til højre; lændeklædet har på herald, højre side en knude, hvorfra en snip er stukket ind mellem benene og flagrer bagud. Det hulkelfilerede kors med taphuller efter forsvundne blade har kvadratiske korsarmsender (det øvre forsvundet); kun det nedre har bevaret sit Matthæusrelief. Skriftbånd over øvre korsarm. Alle farver afrenset. 1782 »midt i kirken«¹³, nu i den nye kirke²¹.

Prædikestol i renæssance, fra 1606, med himmel og enkelte tilføjelser i empire,

Flensborg bymus. fot.

Fig. 8. Rinkenæs. *Monstransskab (p. 1943).

mens storfelternes flankerende rammestykker har fået pilastre med tandsnit og pyramider som Kværs (p. 1958), en ændring, der foretoges 1801 i forbindelse med triumfmurens nedbrydning. Stolen, der stod ved triumfmurens vestside, blev da rykket, »med siden tæt hen til vinduet«⁹. Den hviler på en i muren indstukket bjælke. Opgangspanelet er antagelig samtidigt med stolen, men noget ændret. Det skrå panel har en storfylding, omgivet af smalfyldinger, alle med rige profiler; hertil er 1801 føjet et vandret panel, ligeledes med stor- og smalfyldinger. Nyere dør. Himlen er i empire, sikkert fra 1801 (duen måske fra en ældre $\dagger$ himmel), svarende til Kværs. Stolen afrenset for farver, himlen stafferet som stoleværket. Ifølge kronikken er stolen udført i Flensborg.

Læsepult, 1800'erne, enkel, med stor, skrå boghylde og herunder mindre, vandret. På vestpulpituret.

Stolestader sikkert fra årene lige efter 1800, idet gamle brædder og stader 1804 solgtes for 20 mk. 12 sk.⁶. De har lave, glatte rundbuegavle med lille karnisprofil ved overgangen til de lodrette sider; tofyldingsdøre med oprindelige gangjern. Indgangspanelerne er glatte ligesom østpanelet i syd, der afslutter degnestolen, hvis dør er bredere og rundbuet. Langs alle vægge er der panel i stolestadehøjde og langs mandssiden et langt, på opstandere hvilende brædt med to rækker hatteknager. — Korets østvæg er beklædt med flere slags ældre panel²³, det ældste fra o. 1600²⁴. Alt gråblåt stafferet med forgyldte profiler. — Flere stolestaderegistre²⁵ er bevaret; ifølge det ældste fra 1714¹⁸ fandtes der nede i kirken 19 mandsstole med 73 stader ialt og 28 kvindestole med 75 stader.

Flere $\dagger$ lukkede stole og $\dagger$ herskabsstole omtales i stolestaderegistrene; bl. a.

fra 1801⁵. Den lille stol er kun på tre fag plus to pilasterfag, eet til opgangspanelet og eet til sydvæggen. I storfelterne (fig. 11) er der arkader med naivt englehoved under bueslaget; under gesimsen læses i første felt en indskrift med brede reliefversaler, der fortsættes i postamentfelterne: »Dorothea Munck mit naffn monne vere / thenne predig stoel / gaf ieg til / guds ære«, og slutter i frisefelterne med: »anno / christi / 1606«. I felt 2 hjelmet våben for Benick (sml. $\dagger$ gravsten nr. 1) og i felt 3 for Munck²². Frise- og postamentfremspring er nu glatte,

nævnes 1744⁹ en stol i koret ved skriftestolen, bygget af junkerne på Seegaard, men da tilhørende Gråsten. En stol smst. var købt og bygget af Hans Taisen Hougaard mellem 1690 og 1714²⁶, lige vest herfor var 1714 familien Bennicks stol¹⁸ (sml. prædikestol, †begravelse og †gravsten). 1794 fandtes en nybygget, lukket stol i koret på nordsiden over præstekonens stol, tilhørende Henning Henningsen »bey Egersund«; også retsskriver Jepsen havde en stol tæt ved korbuen.

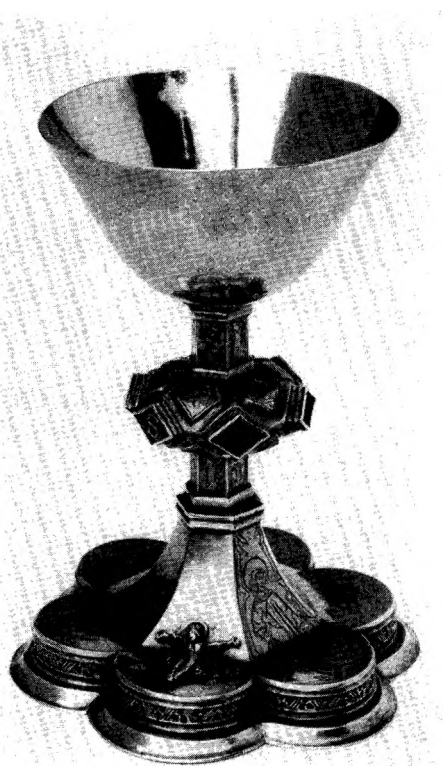
1801 fik gartner Jessen tilladelse til at bygge en familiestol ved siden af Henningsens stol⁹.

**Monstransskab*²⁷ (fig. 8), sengotisk, 114 cm højt, 65 bredt og 49 cm dybt; på lågens inderside malet Kristus som smerdensmand, med spyd, stående på lille høj.

I Flensborg bymuseum, nr. I 4189.

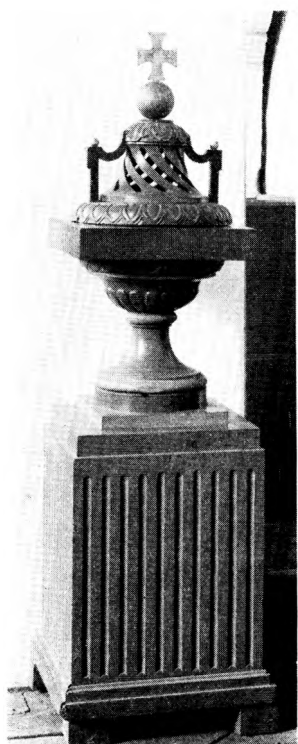
Dørfloj til våbenhuset, middelalderlig, bestående af fire lodrette egeplanker, samlet med false og med indfældede jernbånd i samlingerne; desuden vandrette jernbånd med tovsnoede kanter samt lille dørning med tværprofiler på et rosetformet beslag. Det nyere låseblik bærer årstallet 1810.

Pulpiturer i vest, nævnt 1708⁶ (nedstyrtet 1779²⁸, men atter genopført) og i nord, bygget 1723⁶, begge ændret 1801⁹. De består af helt ens panel: kvadratiske fyldinger adskilt af smalfyldinger mellem lav profilgesims og postamentbrædt med rundstav foroven og forneden. De er dels ophængt, dels båret af snoede jernstænger, vestpulpituret endvidere af nyere jernstænger; nordpulpituret støttes desuden ved nordvæggen af svære træstolper med affasede kanter og profilerede skråbånd. Midt på nordpulpiturets fodbrædt indskåret: Anno 1723. 1801 repareredes det gamle mandspulpitur i vest, og et stykke »fra det tredie vindue fra prædikestolen og til på den anden side kirkedøren« blev skåret af²⁹ og brugt til forlængelse af kvindepulpituret i nord. Formentlig 1875 er den gotiske højaltertavles apostelfigurer blevet anbragt foran pulpituret på tresidede, nedad tilspidsende konsoller. — 1723 forærede Boy Hansen i Rinkenæs 15 mk. til bemaling af det nye ambonium⁶ (nordpulpituret). Nu stafferet som stoleværket.

L. L. 1958

Fig. 9. Rinkenæs. Alterkalk (p. 1938).

E. M. 1956

Fig. 10. Rinkenæs. Døbefont
1799 (1940).

Orgel fra »Orgelbauanstalt Marcussen & Sohn. Inh. J. L. Zachariassen, Apenrade«, opført 1875⁵ og ombygget 1911⁴. Det har 11 stemmer, to manualer og pedal. Orgelfaçade 1875, i nygotisk stil.

Nyere klingpung.

Salmenummertavler, to ældre og en yngre til skyde-numre og med påsat, stumpvinklet topstykke. Sort-malede, med hvid skriveskrift: »For Prædiken«, »Efter Prædiken«.

†*Præslerækketavle*, formodentlig fra 1812⁵.

†*Malerier*. I inventariet 1782¹³ omtales »nogle gamle skilderier af apostle, bibelske historier og andre forestillinger, som ikke har nogen mærkværdigheder«. Hertil horte måske det †maleri af Luther, på træ, der 1904 opregnes blandt sager ude af brug⁴.

Lille, rund *træplade*, 23,8 cm i tv.m., på hvis ene side er malet et våben, antagelig for Bennick, på den anden side to slyngede spejlmonogrammer, H I og I I, 1802. Ophængt under nordpulturet.

Lysekroner og lampetter, nyere, af blik, til levende lys. *Kirkeskib*, fuldrigger, »Deo Gloria«, fra ca. 1870³⁰.

Klokke (fig. 12), senromansk, 20 cm i tv.m. og 21 cm høj, med svagt fremtrædende, dobbelte profilringe om

hals og ved munding; skriftløs. To af hankene har skrårifler på den ene halvdel. Klokken, der tidligere har været ophængt i et †klokkehus, en †klokkestabel (p. 1936) og en ttagrytter over våbenhuset (p. 1936), blev 1952 flyttet til skibets vestgavl. Ifølge et sagn³¹ er klokken støbt på kirkegården; hver sogneboer kastede en sølvskilling i klokkemalmen, men siden klokken fik så dårlig en klang, må der have været for få mønter. — Messeklokke se p. 1940.

GRAVMINDER

†*Begravelser*. 1) Tilhørende slægten Bennick (sml. prædikestol og †gravsten), hvoraf følgende personer lå begravet: Assmus Bennick, d. 1615, »olde Hans Bennich«, d. 1625, Peter Bennick, d. 1627, samt »junge Hans Bennich«¹⁰. 2) 1715 tilhørende herredsfoged Hinrichsen »til Boesmoes«⁶ [Buskmose].

Gravsten, de fleste opstillet ved skibets nordmur. 1) O. 1670. Iohan Friederich Tielsen, f. 3. juni 1670, d. 12. dec. samme år, og Margareta Dorothea Tielsen, f. 17. aug. 1667, d. 28. april 1669. Gravtlise af rød, ølandsk kalksten, 77×72 cm; tysk indskrift med fordybede versaler i tospaltet tværskrift.

2) O. 1710 (?). Nis Ies[s]en Muller, d.

1. sept. 1704, 73 (?) år gl., og hustru Anna Niszen (!), d. 30. nov. 1710 (?).

Stor, fornem baroksten, lysrød kalksten, 173×117 cm, afbrudt forneden og i højre side. Tysk indskrift med reliefversaler i ophøjet, skjoldformet felt, støttet af to siddende evangelister (kun Johannes bevaret); herunder et buetfelt med afdødes hjelmede skjolde, hans med møllehjul (hjelmtegnet to modstående vinkler), hendes et bomærke (hjelmtegnet en blomsterbuket). Over skriftfeltet en volutgavl brudt af en opstandelsesscene, ved siderne store, fligede akantusblade.

På gavlvolutterne sidder evangelisterne Matthæus og Markus i flagrende klædebon.

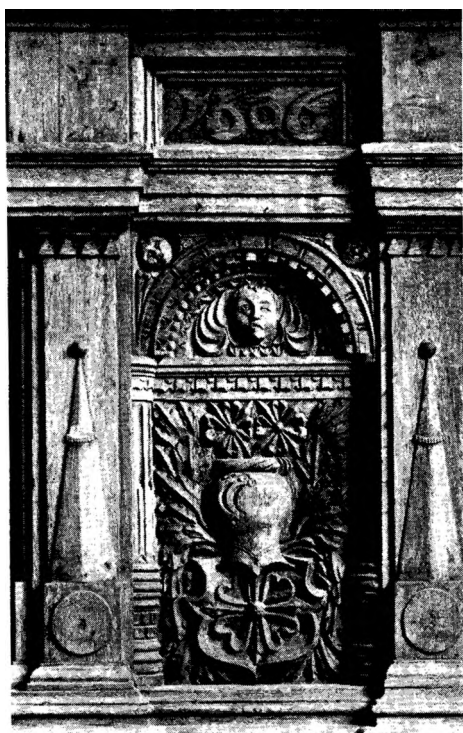
3) O. 1735. Mergreta Friderichs d. 16. febr. 1735, ? uger og 3 dage gl. Lille, rød kalkstensflise, 66×31 cm; tysk indskrift med reliefversaler inden for fordybet randlinie.

4) O. 1750. Rød kalksten, 170×124 cm, med rokoko-ornamenter i hjørnerne og bred randkarnis. Sekundær, tysk indskrift (reliefskriveskrift) for Frantz Frantzen f. på Hisselgaard, 30. juli 1777, d. i Stranderøth 29. sept. 1829, og Catharina Bremer, f. Thomsen, . . . Frantzen, f. i Munkemühle 6. juni 1783, d. i Stranderøth 28. febr. 1858.

5) Slutningen af 1700'rne. Stor, grå kalksten, 162×152 cm, med sekundær reliefskriveskrift. Skriftfelt med brudte linier og hjørner, langs siderne og forneden palmetagtig ornamentbort om midtblomst og i hjørnerne blomst med palmetagtige blade, foroven sammenlagte hænder. Bred karniskant. Sekundær indskrift over Iohan lessen Alnor, f. på Fel[s]bek mølle 2. febr. 1775, d. 29. maj 1848, og hustru Caroline Marie lessen, f. Wulff, f. på Sjælland 15. aug. 1780, d. i Alnor 29. nov. 1862. På kirkegårdens sydøstlige del.

6) O. 1801. Wilhadus Thomsen, f. på Grøde 1774, d. i Wolsballig 1801. Grå kalksten, 175×117 cm; tysk indskrift med fordybet kursiv på den øvre del af det glatte midtfelt, der ved en spinkel, forsænket bladranke er skilt fra den tværrifledede kant.

7) Begyndelsen af 1800'rne. Næsten afslidt indskrift over Hans Christian

E. M. 1956

Fig. 11. Rinkenæs. Prædikestol 1606 (ændret 1801). Storfelt (p. 1942).

Hagsböll. Rød kalksten, 142×78 cm, afdødes navn med reliefskriveskrift, resten fordybet. Hjørnerosetter, mellem de øvre en fordybet oval med sammenlagte hænder; smal karniskant.

8) O. 1817. »Prediger« Ies Asmussen, f. 4. febr. 1758, d. 22. dec. 1817; lagt af den sørgende menighed. Grå kalksten, 155×96 cm; tysk indskrift med relief-skriveskrift inden for smal, ophøjet ramme. Hjørnerosetter, mellem de øvre en oval med »Spr. Sal. 107«.

9) O. 1831. Fhv. skibskaptajn Hans Adam Adamsen, f. på Gravensteen 11. juni 176?, d. i Rinkenis 3. jan. 1831, og hustru Anna Maria M. Adamsen, f. Christiansen, f. ved Egersund 11. april 177?, d. i Rinkenis 22. okt. 1815. Fragmentarisk sandstensplade, 86×55 cm; med fordybet skriveskrift. På våbenhus-loftet.

10) O. 1833 (?). . . . og ægtefælle Metta Maria Thaysen, f. Nissen af Rinkenis, f. 4. sept. 1802, d. 26. febr. 1833. Kalksten, 140×95 cm, omtrent svarende til nr. 7.

11) O. 1846. Anna Margretha Matthiesen, f. Asmussen, f. i Branderup 7. marts 1784, d. ved Egersund 13. marts 1846, og Matthias Matthiessen, f. ved Egersund 9. sept. 1787, d. på Toft teglværk 16. april 1860. Lys, rød sandsten, 157×80 cm med reliefskriveskrift i ophøjet ovalfelt, reliefhjørnerosetter og profileret kant. På kirkegårdens sydøstlige del.

12) Efter 1848³². ». . . Det første Offer for Fædrelandet i Krigen 1848. Seier Steffensen Botterup fra Veile Amt«, f. 29. juli 1823; »1. Jægercorps 4d Compagn. faldt i Rinkenis-Overbye d. 6. April 1848«. Herefter vers. Sandsten, 83×55,5 cm, med fordybet, sortmalet kursiv i svagt hævet, ovalt skriftfelt; i hjørnerne stråler. På kirkegårdens nordøstre del, hegnet af granitpiller forbundet med svære jernstænger.

13) O. 1849. Anne Christ. Thomsen, f. Jørgensen, f. i Bekken 17. marts 1777, d. på Knudsmø 6. aug. 1849, og Hans Thomsen, <f. på Randeshövd 6. okt. 1779, d. på Knudsmø 9. juni 1861>. Grå sandsten, 144×72 cm, med fordybet skriveskrift i ophøjet ovalfelt. I hjørnerne blomst, mellem de nedre nedadvendte, brændende fakler, krydsede og båndomvundne; tværriflet kant.

14a—b) O. 1849. Maria Dorothea Wippel, f. Oeffsen, f. i St. Nicolai i Flensburg 15. nov. 1769, d. på Dalsgård 5. dec. 1849. Grå kalksten, 114×75 cm, indskrift på tysk med reliefskriveskrift; platte og rille inden for karnis-kantprofil. — Tilsvarende sten over Peter Wippel, d. 1875.

15) O. 1851. Elisabeth Christina Godt, f. 19. april 1845, d. 9. juli 1849, og Carsten Lorenzen Godt, f. 30. sept. 1849, d. 19. (?) april 1851. Rød sandsten, 118×66 cm, indskrift på tysk med reliefskriveskrift. I hjørnerne vifteagtige blomsterornamenter, mellem de øvre en sommerfugl; bred karnisprofil. Karnis og alt relief sortmalet.

16) O. 1854. Gårdmand Peter Hansen i Rinkenæs, f. 28. maj 1782, d. 9. juli 1854, og <hustru Ingeborg Hansen, f. lessen, d. 1879>. Ganske som nr. 14, men med rosetter i hjørnerne; 164×92 cm.

†*Gravsten.* 1) O. 1591³⁷. »..... is de ehrbare Riggel Bennick²² in got dem Herren endtslope(n), d. g. g. s.« [dem Gott gnädig sei]. Gravstenen, der er beskrevet af Søren Abildgaard 1776³³, lå med den øvre del skjult af et stolestade, således at den øverste linie af reliefindskriften langs randen ikke kunde ses. I hjørnerne evangelisttegn, forneden oksen og løven, mellem de øvre, der var delvis forsvundne, et Jesumonogram.

Foroven på stenen to våbenskjolde for Bennick og Munk og herunder to stående engle. Nederst på stenen fandtes en sekundær, fordybet indskrift: »Anno 1684 den 16. Decemb. ist der ehrbare Peter Bennich erbgessessen zu Rinkniss: entschlaffen seines alters 49 iahr D. S. G. G. [dessen Seele Gott gnädig]. Anno 1683 den 11. August ist die tugend begabte Frau Anna Bennichs selig entschlaffen ires alters 44 Jahr«. I koret.

2) O. 1615. »An(n)o D(omi)ni 1615 den ? Junii ist der ehrenfeste undt nahmhafte geselle Rasmus Bennik F(ürstlicher) G(naden) to Schlesvig-Holstein etc. Hus Fogt upp Tönder hues seelich im Herren entschlafen seines olders 44 Iahr und den 16 Iunii alhier bestedigt. D. s. g. g. s.«. »Paa Steenen under inscriptionen et Vaabn med et Træ i Feltet og et Træ paa Hielmen« [for Bennick]. Lå 1776 »nede i Gangen«³⁴.

3) O. 1669. »1669 den 2. april ist Hans Bennick zu Boismoes selig entschlafen seines alters 23 Iahr«. — »1664 den 4. Augusti ist Ies Taisen zu Boismoes selig in Herren entschlafent seines alters 12 Iahr D. s. G. G. S.«. Af Søren Abildgaard 1776³⁴ beskrevet: »Nede i Gangen ligger en anden lysgraa Marmor Gravsten, hvorpaa var 2de inscriptioner hver i sin colonne ved Siden af hinanden«. — Endnu 1864 lå »i Kirkegulvet« to gravsten over medlemmer af familien Bennick³⁵.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1816. Hinrich Carstensen Richelsen, borger og købmand i Flensburg, f. smst. 28. juli 1767, d. i Egersund 14. maj 1816, og hustru Margaretha Elisabeth, f. Kierulf, f. i Moss i Norge 10. jan. 1769, d. i Egersund 17. marts 1834. Klassisk stele af rødlig sandsten, ca. 170 cm høj,

E. M. 1959

Fig. 12. Rinkenæs. Klokke (p. 1944).

med fordybet, sortmalet skriveskrift, på tysk i ophøjet ovalfelt, kronet af marmorkors. Religiøs indskrift på bagsiden. Syd for våbenhuset.

2) Efter 1864³⁶. Fællesgrav for 66 prøjsiske og danske krigere døde i lazaretterne i Rinken 1864. Granitsten.

KILDER OG HENVISNINGER

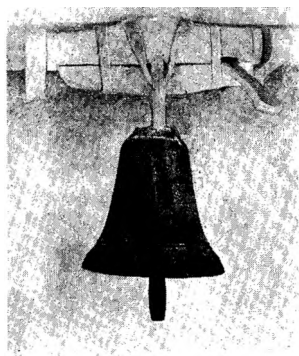
LA. Åbenrå. Rinkenæs præstearkiv: 77 Bc 8. 1697—1919. Sager ang. kirke og præsteembede. Forskelligt 1745—1919. — Ca 1. (1568)—1758. Kirkeregnskabsbog. — Ca 2. 1759—1899. Kirkeregnskabsbog. — Ca 3. 1892/93. Kirkeregnskab og 1893/95 budget. — Ca 4. 1700—1809. Kirke-, skole- og sogneregnskabsbog. — Cc 1. 1782, 1784, 1861. Kirkeinventarier. — Cd 1. (1731)—1828. Kirkestole- og kirkegårdsregister og fortegnelse over kirkelige afgifter. — H 2. Udat. fortegnelse over kirkestolene i Rinkenæs kirke. — *Åbenrå provstearkiv:* 1851—1920. Sager vedr. de enkelte sogne. Rinkenæs. — *De augustenburgske godsarkiver:* (aflev. fra Kiel) C IV nr. 161. 1714—1842. Rinkenæs. Ecclesiastica. — *Åbenrå landrådsarkiv:* I pakken V. B. 19—24. V. B. nr. 22. 1869—79. Die Kirche zu Rinken. — *Tønder provstearkiv:* 1795—1847. Sager vedr. Rinkenæs sogn. — *Tønder amts visitatorialarkiv:* (aflev. fra Kiel) C VI, 2 nr. 669. 1702—1800. Rinkenæs kirke. — C VI, 2 nr. 670. 1782. Rinkenæs kirkes inventarium. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed, p. 1667. — Kronik 1893 ved sognepræst J. H. Höck forsvundet; men afskrift findes i privateje. — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Synsforretning 1921 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910, med supplerende noter af Poul Nørlund 1927, Niels Termansen 1926 (forundersøgelse af korbuekrucifiks og noter om gotisk altertavle og prædikestol), Poul Nørlund 1927 (inventar) og P. Kr. Andersen 1950 (inventar) og 1953 (istandsæt, af processionskrucifiks). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller og Erik Moltke 1956.

S. Abildgaard: Indskrift og våben på prædikestolen 1776 (NM, løst folioblad under Hellevad (Åbenrå amt)). — Aage Jørgensen: tegn. 1931 af messe klokke.

Haupt I, 49 f. — Fr. Beyer, i Den nordslesvigske Kirke II, 211 f.

¹ Danske Atlas VII, 311. ² SJyAarb. 1941, p. 180; jfr. Danske Sagn, 1931, IV, 64, nr. 179. ³ Den nordslesvigske Kirke p. 211. ⁴ Åbenrå provstearkiv: 1851—1920. Sager etc. ⁵ Rinkenæs præstearkiv: Ca 2. 1759—1899. Kirkeregnskabsbog. ⁶ Rinkenæs præstearkiv: Ca 4. 1700—1809. Kirke-, skole- og sogneregnskabsbog. ⁷ Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1858 XVI nr. 48. ⁸ Ses på et fotografi fra 1885, i NM. ⁹ Rinkenæs præstearkiv: Cd 1. (1731)—1828. Kirkestole- og kirkegårdsregister etc. ¹⁰ Rinkenæs præstearkiv: Ca 1. (1568)—1758. Kirkeregnskabsbog. ¹¹ Ifølge en ubekræftet oplysning (SJyAarb. 1941, p. 180) skal kirken have mistet blytaget 1643—44 og fået spån i stedet. ¹² Matzen fik 163 mk. for det nye alter, T. G. Hednersdorff, Berlin, 206 mk. for altertavlen (note 5). ¹³ Tønder amts visitatorialarkiv: C VI, 2 nr. 670. 1782. Rinkenæs kirkes inventarium. ¹⁴ Kunstdenkm. fig. 142 og p. 257. ¹⁵ Rinkenæs præstearkiv: Cc 1. 1782, 1784 og 1861. Kirkeinventarier. ¹⁶ Th. O. Achelis, i SJyAarb. 1927, p. 269 ff. ¹⁷ Notits under året 1908 (note 4). ¹⁸ De augustenburgske godsarkiver: C IV nr. 161. 1714—1842 etc. ¹⁹ Rinkenæs præstearkiv: 77 Bc 8. 1697—1919. Forskelligt 1745—1919. ²⁰ Åbenrå landrådsarkiv: V. B. nr. 22. 1869—79 etc. ²¹ 1904 klagede konsistoriet over (note 4), at krucifikset var fundet i laden (antagelig præstegårdsladen). ²² Jfr. Danske Atlas VII, 311 om Dorte Munck, som 1559 boede på Havgård. »Hun var af en adelig Familie fra Jylland, og giftede sig her med en frie Huusmands Søn, navnlig Richard, eller Richel Bennik«. ²³ Bag på alterpanelet mod nord

er malet: »Kirken malet i August 1922 af Malerm. Chr. Rose, Malersv. L. Hansen, Malersv. M. Christensen«. ²⁴ På loftet ligger en høj renæssancestolegavl, foroven ud-svejft og med påsat englehoved og pilaster. ²⁵ Fra 1714 (note 18), 1744 og 1794 (note 9), samt fra slutn. af 1700'rne, en kopi efter en ældre (Rinkenæs præstearkiv: H 2. Udat. fortegnelse over kirkestolene etc.). ²⁶ Byggetilladelse var opnået i »hr. Lunds tid« (sognepræst fra 1690); stolen ses på registret fra 1714. ²⁷ Konsistoriet klagede 1904 over, at det værdifulde »Abendmahlschrank« var fundet i præstehusets gård (note 4). ²⁸ Tønder amts visitatorialarkiv: C VI, 2 nr. 669. 1702—1800. ²⁹ Efter dette tilhørte mandspulpituret udelukkende bønderne fra Rinkenæs og Buskmose (note 9). ³⁰ Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester, 1950, p. 156. ³¹ Danske Sagn, 1931, p. 67 nr. 666. ³² Krigergrave p. 71 f. med afbildning. ³³ Dagbogen p. 163 f. ³⁴ Smst. p. 64. ³⁵ Trap: Slesvig II, 359. ³⁶ Krigergrave p. 144. ³⁷ Riggel Bennicks dødsår venligst oplyst af dr. phil. Albert Fabritius.

E. M. 1956

Fig. 13. Rinkenæs. Messeklokke (p. 1940).